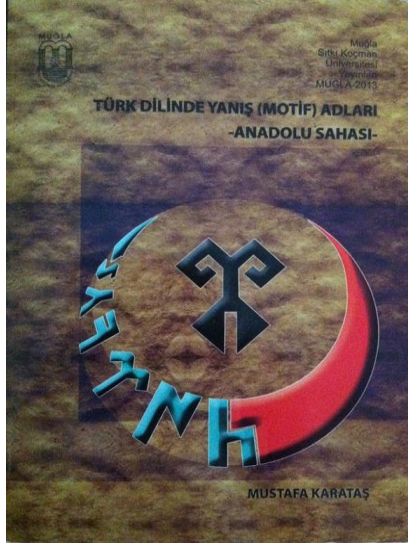

Mustafa Karataş, **Türk Dilinde Yanış (Motif) Adları-Anadolu Sahası**,
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları,
Muğla-2013

Gülşen ÖZÇAMKAN*

Mustafa Karataş, Prof. Dr. Ali Akar danışmanlığında ve bir bilimsel araştırma projesi olarak da Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi desteğinde hazırlamış olduğu doktora tezini Türk kültürü araştırmacılarının yararına sundu. İlgili yayınlar ve derlemelerden bazı tekrarlarıyla toplam 5213 yanış adının tespit, tasnif ve tahlil edildiği Türk dilinde yanış adları bahsi, Anadolu sahasındaki Türk halı ve düz dokuma ürünleriyle sınırlandırılmıştır. Esere dâhil edilen yanışlar, bilgisayar destekli bir tasarım ve çizim programı olan Autocad programıyla okuyuculara aktararak konu görsellerle işlenmiştir.

Çalışmanın "Giriş"inde (s. 1-45) konu bağlamındaki terimler etrafında durulduktan sonra yanışların adlandırılması; ad bilimi ve gösterge biliminin verileriyle yanışlar ele alınmıştır. Halı ve düz dokuma sanatının Türklerdeki gelişimi de yine bu girişe yerleştirilmiştir. İlgili literatürdedesen, nakış, motif, bezeme, im terimleriyle de karşılandığı görülen yanış, Anadolu'da su, ala, belliş, çekipi, tabak, örnek, goraf, ala, oyu, cin gibi kelimelerle ifade edilmekte olup (s. 5-7) kısaca anlamlı, en küçük süs ögesi şeklinde tanımlanabilir. Halı ve düz dokuma sanatının bu birimcikleri engin duygu ve düşünce dünyasının yoğunlaşarak somuta evrilmesi bakımından hem birer süreç ve aynı zamanda birer sonuç olma özelliği gösterir.

Yanışların, benzerlik ilişkisiyle açıklanabilenleri görüntüsel göstergelerse de bunların dil göstergelerine dönüşümü adlandırılmalarından sonradır. Mevcut dilsel göstergelerden hareketle birtakım kaynak göstergelere gidilebilse de bazı yanış adları kaynaklarını saklı tutar. Bu durumda yanış, bir gösterge olmanın; dolayısıyla benzerlik ilişkisi dışındaki birtakım verilerle açıklanabilir. Bu bilinmezliğin bir diğer nedeni olarak da tanımsız figür/ soyut formlara verilen adların çeşitlenmesi gösterilebilir. Aynı ya da benzer yanışların yörelere göre çeşitlenen adları söz konusu olduğu gibi bir

*Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, gulsenozcamkans@hotmail.com.

yanış adı yine, yörelere göre farklı şekillerle izlenebilmektedir. *Koç boynuzunun* dört yörede altı farklı şekli bulunurken, Uşak yöresindeki bir şeklin aynı yörede üç ayrı adla anılması gibi.

Bu bölümde köken ve tarihi ile halı kelimesi ve ilgili görüşlere yer verildiği gibi düz dokuma türlerinden de bahsedilir. Düz dokuma yaygın türleri teknikleri bakımından değişiklikler göstermekle birlikte Türklerce bunların genel adı kilimdir. (s. 40) MÖ V. yüzyıla tarihlenen Pazırık halısı, Türk halı ve düz dokuma sanatının henüz o devirde ne ölçüde gelişmiş olduğunu, arındaki uzun bir serüveni işaretler. İlk örneklerini göçebe Türklerin verdiği halı ve düz dokuma sanatı, yerleşik Türklerce sürdürülerek geliştirilmiştir. The Oriental Carpet Manufactures Ltd. ile birlikte Anadolu halıcılığı yerini yavaş yavaş ısmarlama halıya bırakmışsa da bu seyrelen gelenek günümüzde hâlâ sürmektedir.

“Yapılarına Göre Yanış Adları” bölümünde (s. 46-90) yanış adları bir kelimedenden; kelime grubundan ya da cümleden oluşmalarına göre ayrılmış ve bu gruplar da kendi içlerinde tasniflenmiştir. Türemiş yanış adları bahsinde ismi türeten yapım ekleriyle fiili türeten yapım ekleri ayrı listeler halinde örneklendirilirken çokluk ekinin kalıplaşarak bir adın bünyesinde yer aldığı yanışlar da türemiş yanış adlarından ayrı bir alt bölümdür. Bu bölüm sayısal ifadelerle şöyle özetlenebilir: 5213 yanış adından 1708’i basit (*el, göl, göz vb.*), 1128’i türemiş (*aynalı, kutucuk, iyelik, eğrice, anaç, döşek vb.*), 2’si çokluk ekiyle kalıplaşmış (*evciler, yasamlar*) toplam 2838’i tek kelimedenden; 2327’si kelime grubundan (*çoban iliği, gara gözlüm, eli böğründe, vazoda çiçek vb.*); 45’i ise cümleden (*elti eltiye küstü, gül saçtı, sevdim dolaştı*) oluşmuştur. +II/+IU ve -(I)k yapım ekleri yanış adı üretmede en sık kullanılan ekler olarak belirir. Kelime grubu biçimlerinin en sık üçü sıfat tamlaması, belirsiz isim tamlaması ve isnat grubudur.

Şekil (*çıbıklı, gıvrım, sekizgen ...*), hayvan (*akrep, gurba, ejder ...*), bitki (*bitirak, gül budağı, elma ...*), nesne/eşya/varlık (*ayna, küpeli, tarak ...*), canlılara ait unsur (*el, barmaklı, çıyan ayağı, sığır sidiği; dikme, dayanışma; goçalı, müzeyyenin topu; acem, türk ocağı; gelin, çocuk ...*), tabiat unsuru (*göl, güneş, yıldız ...*), yer (*çin, isfahan, polonez ...*), renk ve soyut varlık adlarından (*aklı yanış, sarısu; bereket, cin, nazar ...*); söz diziminden doğan (*gül saçtı, kol eder, sevdi dolaştı ...*) ve yabancı dillerden kaynaklanan (*canbezar, gülsarya, şimkubik ...*) yanış adları şeklinde gruplanmış olan “Kaynaklarına Göre Yanış Adları” başlıklı ikinci bölümde (s. 91-141) ayrıntılandırılabilirle birlikte, Türk yanışlarında başlıca iki kaynak gösterilmiştir ki bunlar Türk damgaları ile Türk mitolojisidir (s. 92).

Türk yanışlarının hayvan adından hareketle adlandırılmasında en az sayıyla su hayvanları grubu gösterilmiştir. Benzerlik ilişkisinin esas olduğu yanış adlandırmalarında özel adların, renk ve soyut kavram adlarının da görülebilmesini dikkat çekici bulan yazar, adını cümleden alan yanışların

varlığına, dolayısıyla bir cümleyi bir isme nöbetleştiren yapıya da işaret eder.

Çalışmanın üçüncü ana bölümü “Anlamlama Sürecine Göre Yanış Adları” başlığını taşımaktadır (s. 142-169). Adlandırma ve anlamlama süreçleri birbirinin hem eşiti ve aynı zamanda sonucu olup varlık dünyasının dildeki yansımalarıdır. Bu doğrultuda anlama sürecine göre yanış adlarını iki başlıkla incelemek mümkündür; bir sözlük birimi olmaksızın bir yanış adı olarak varolan, yani ilk adlandırma yoluyla verilenler (*ada milas, aman kız, kız farıdan...*) ile adını başka bir şeyden alan ikincil adlandırma örnekleri (*sinek, şamdan, zülûf...*). Diğer bir varlıktan hareketle yapılan adlandırmalar anlam değişmesi, deyim aktarması ve ad aktarması gibi birtakım anlam olaylarını barındırır. Özel adlar, renk adları ve soyut kavram adları herhangi bir benzerlik ilişkisiyle yorumlanamayacağından yazar tarafından ad aktarması örnekleri olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmasının sonunda Karataş, Anadolu Türklerinin halı ve düz dokuma ürünlerinde kullanılan yanış adlarının eksiksiz ve doğru bir tespitinin yapılamayacağı hükmüne varırken bunun sebebini iki taraflı ele alır; yanış kaynaklı ve araştırmacı kaynaklı tespitler. Bunlar sıralandığında sebepler şu başlıklarda toplanır: Yanışın neye benzediğinin anlaşılabilmesi, yanış adının daha büyük birimler olan desen ve kompozisyon adlarıyla karışması, aynı adlı farklı yanışların ve farklı adlı aynı yanışların varlığı, kaynak şeklin unutulması veya zamanla değişmesi, yanış adının değişikliğe uğraması yanış kaynaklı sorunlardandır. Araştırmacıdan kaynaklanan problemler ise yanış adının ağız özelliklerine uymadan ve saha araştırması yapılmaksızın kaydedilmesi, yanışın asıl adı öğrenilmeden yakıştırma bir adla adlandırılması, yöreler arasında muhtemel adlandırma farklarının göz ardı edilmesi ve yanış adının öğrenilememesi olarak sıralanır (s. 170-171).

Karataş, sonuç bölümünü toplum dil bilimi çalışmaları açısından yanış adlarının “kadın adlandırması”na dair önemli bir malzeme olabileceğine değinerek bitirir (s. 175).

Hayli hacimli bir kaynakçayı şekiller, tablolar ve grafikler dizini izler ve ardından alfabetik yanış adları tablosunu yorumlamada kullanılacak dizin kodları verilir. Çalışmada, Alfabetik Yanış Adları Dizini ile yazarın derlemiş olduğu yanış adlarını yapı, kaynak, dokuma türü ve yöresi bakımından tam bir liste hâlinde bulmak mümkündür.

Bu haliyle *Türk Dilinde Yanış (Motif) Adları -Anadolu Sahası-* adlı eser; hacmi, alanında öncü ve Türk dünyası genelinde geliştirilmeye ve mukayeseye imkân veren bir çalışma olması bakımından öne çıkmaktadır.